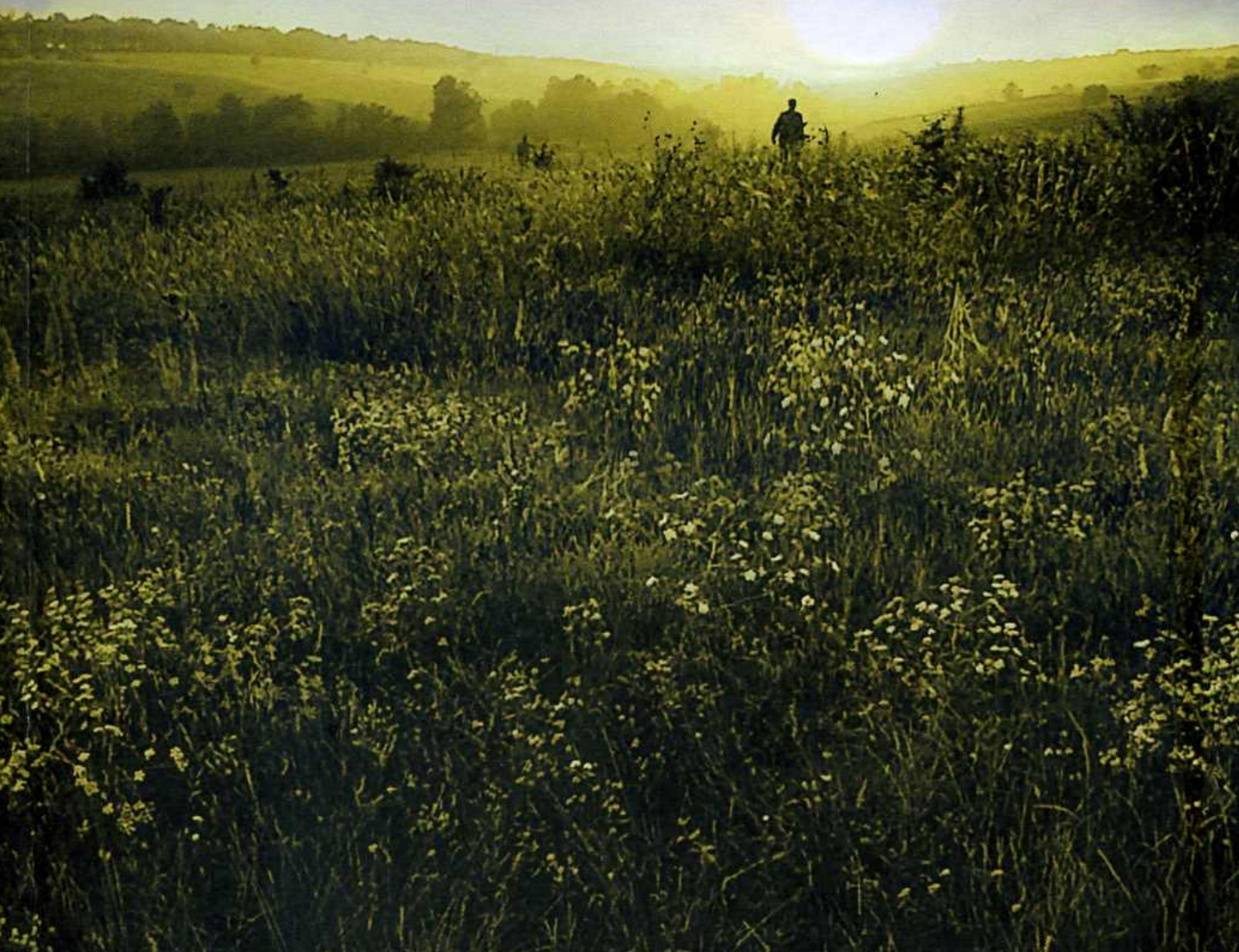

ВЕРХНЬОДНІПРОВСЬКІ

ОБРІЇ

краєзнавчий альманах

ВЕРХНЬОДНІПРОВСЬКІ ОБРІЇ

краєзнавчий альманах

«Полісся»
2020

Православні храми Верхньодніпровського повіту: до історіографії питання

Олександр Харлан,
м. Дніпро

Вивчаючи архітектуру культових споруд Катеринославщини, нами було зібрано велику кількість матеріалів про історію виникнення та існування храмових споруд на значній території Південної України. Кожен з регіонів має унікальні особливості, що, в свою чергу, впливає на будівельне мистецтво. На жаль, не всі регіони досліджені однаково. За межами досліджень ще й досі залишається значний пласт інформації про релігійні об'єкти з унікальними або традиційними архітектурними формами.

З часом виявляються нові архівні матеріали про окремі невідомі або мало відомі об'єкти, без цього неможливо об'єктивно оцінити сам процес будівництва як регіонального рівня, так і українського культурного зодчества в цілому.

Тож головним завданням є публікація наявних на сьогодні інформаційних даних про зібрані культові об'єкти різних типів і різних історичних етапів для створен-

ня цілісної картини історичного розвитку зодчества Верхньодніпровщини, важливою складовою якого протягом століть поставала культова архітектура.

Особливості культових будівель Верхньодніпровського краю окремо ніколи не розглядалися, однак у цілому загалі архітектурно-плазувальних традицій південної частини Подніпров'я – Нижнього Придніпров'я ми вже їм приділяли увагу в контексті впливу географічних етнічних рис на формування особливого етнокультурного середовища з неповторними ознаками і традиціями. Окремі культові дерев'яні споруди, матеріали про які вдалося віднайти, було враховано нами під час дослідження 2007–2010 рр. [1]. Дослідження продовжується, виявлено нові цікаві матеріали, які потребують уваги дослідників, щодо виникнення та існування православних культових споруд Верхньодніпровщини, що протягом тривалого часу являли собою

важливі складові середовища центральних частин давніх поселень.

Унікальний регіон колишніх Запорозьких Вольностей добре відомий своїм розташуванням на межі християнського та мусульманського світів, відрізнявся завжди хвилеподібними процесами пересування і заселення вихідцями з різних регіонів. Вони використовували потужні напрямки торговельних шляхів для освоєння територій і приносили сюди різноманітні культурні традиції. Як наслідок – зародження регіональних типів і форм поселень і архітектурних об'єктів під впливом різних етнічних груп.

У більшості праць, присвячених вивченню мистецько-культурної спадщини Катеринославщини, лише невеличкий інформаційний відсоток присвячено архітектурно-містобудівним процесам. Культурі споруди серед даного розділу займають лише частину. Якщо з наведеного обирати дані по Верхньодніпровщині, стане зрозумілим наявність інформаційної порожнечі, яка існує за рахунок відсутності матеріалів, браку зацікавленості вивчення історичних процесів на теренах регіону й інших чинників.

Головним завданням даної праці є продовження започаткованого нами окремого напрямку дослідницької роботи для місцевих краєзнавців, коротке ознайомлення з існуючим переліком авторів і джерел, у яких віднайдено інформацію щодо існування храмових

православних споруд краю, можливі напрямки нових досліджень в архівосховищах і публікація першого загального переліку історичних православних культових споруд Верхньодніпровського повіту, який з часом буде доповнено новими віднайденими святинями або уточнено дані про вже заявлені в переліку об'єкти.

Серед перших дослідників культурної архітектури Катеринославщини слід згадати А. Скальковського, Феодосія (Макаревського) і Гавриїла (Розанова). Саме ці дослідники вважаються першими істориками краю, завдяки яким збереглася значна кількість унікальних матеріалів про зародження і розвиток православного храмовбудування на теренах колишніх Вольностей Запорозьких.

Серед важливих для нашого регіону праць архієпископа Гавриїла заслуговує на увагу «Історико-хронологічний опис церков єпархії Херсонської і Таврійської», де систематизовано значну кількість даних щодо зведення храмів з 1752 по 1837 рр. [2], а також «Отрывок повествования о Новороссийском крае, из оригинальных источников почерпнутый...» [3].

В «Історії Нової Січі, або Останнього Коша Запорозького» А. Скальковського, вперше опублікованій у 1841 р. за матеріалами архіву Коша Нової Січі, розміщувався розділ «Церковний устрій в Запорожжі» [4, с. 115], де згадуються запорозькі стаціонарні та мобільні

Рис. 1. Феодосій Макаревський.
Малюнок О. Харлана, 2006 рік

Рис. 2. Дмитро Яворницький.
Малюнок О. Харлана, 2006 рік

храмові споруди¹. Однак дослідники вказують на значну кількість помилок у роботах цього дослідника.

Детально висвітлено найдавніші етапи будівництва низки храмів Верхньодніпровщини в фундаментальній праці Ф. Макаревського «Материалы для историко-статистического описания Екатеринославской епархии. Церкви и приходы прошедшего XVIII столетия» [5]. Саме завдяки цьому автору ми маємо унікальну інформацію про давні поселення краю, про низку культових споруд та про ктиторів і благодійників, що мали причетність до заснування перших храмо-

вих споруд. Слід вказати, що, завдяки Феодосію Макаревському, нами було акцентовано увагу на найдавнішій з відомих храмових споруд на теренах не лише Верхньодніпровщини, а й у цілому Дніпропетровській області [6, с.199, 333]! Мова йде про територію, пов'язану з вживанням термінів «Романов», «Романов курган» і «Романов пагорб», яку відвідував ще Г. Боплан у 1630-х рр. та вказував на звичку запорожців влаштовувати тут свої військові ради [7, с.17]. Зараз ми продовжуємо опрацювання матеріалів з локалізації Старої Козацької Січі на території Щуровського

¹ Так звані похідні храми. Цей тип споруд, віднесений нами до окремого, маловивченого типу споруд, заслуговує на прискіпливу увагу дослідників, оскільки його існування було напряму пов'язане зі специфікою життя запорозького козацтва як військової структури з похідними особливостями в умовах степу.

урочища та Романового пагорбу навколо Богіного яру, де існувала одна з найдавніших запорозьких похідних церков на честь святого Миколая, в якій правили службу два козаки-аскети [8, с. 40–47].

У «Записках Одеського товариства історії і старожитностей» (33 томи за 1844–1919 рр.) публікувалася значна кількість праць з історії православних храмів краю і вивчення окремих пам'яток давнини у населених пунктах Верхньодніпровського повіту.

Значну кількість інформації про окремі сторінки історії храмових споруд і парафій Верхньодніпровського повіту, написаних священниками, можна знайти в «Катеринославських єпархіальних відомостях», що почали виходити в 1872 р. і були засновані вищезгадуваним єпископом Феодосієм.

Вивченню православ'я Вольностей і історії окремих храмів верхньодніпровських теренів присвятив значну кількість праць Д. Яворницький, який подорожував краєм і збирав інформацію про раритети з давніх святинь, ставив за мету відтворення найбільш повного переліку храмових споруд колишніх Запорозьких Вольностей [9; 10; 11; 12].

Серед праць дослідників радянського періоду, таких як О. Дружиніна, В. Кабузан, можна знайти лише окремі факти з церковної історії нашого краю.

Окремі дерев'яні храмові споруди Верхньодніпровщини вперше було розглянуто з точки зору архи-

тектурно-художнього аналізу мистецтвознавцем С. Таранушенком у його відомій праці «Монументальна дерев'яна архітектура Лівобережної України» 1976 р. видання, нещодавно виданій у повному обсязі [13].

У більшості фундаментальних праць радянського періоду марно шукати дані про архітектурні властивості церков Верхньодніпровщини. Виняток складає доробок відомого мистецтвознавця В. Тимофієнка. В контексті загального розгляду формування архітектурно-містобудівної культури Півдня України автор неодноразово вказує архівні джерела і аналізує історичні процеси розвитку населених пунктів краю і окремих архітектурно-містобудівних комплексів регіону [14; 15].

Уже в період незалежності ми розпочали експедиції по населених пунктах району. З 1996 по 1997 рр. було проведено 5 експедицій по населених пунктах, розташованих уздовж р. Домоткань, р. Самоткань і р. Дніпро. В результаті досліджено центральні частини низки населених пунктів на предмет стану середовища і розвідки місць розташування храмів, панських маєтків, вивчення народної архітектури, ландшафту та панорам. З 1999 р. розпочато пошуки матеріалів по архітектурі храмових споруд окремих населених пунктів Верхньодніпровщини. Впродовж експедицій було виконано фотофіксацію низки об'єктів, зроблено обміри та замальовки архітектурних об'єктів,

розпочато художню серію «Пам'ятки рідного краю» (окремі роботи представлені в цьому збірнику), зібрано і опрацьовано певну кількість матеріалу в архівах України і Російської Федерації за зазначеною тематикою. Дослідження триває, на сьогодні виконано і видано низку

робіт, присвячених вивченню історико-архітектурних особливостей як окремих храмових будівель, так і містобудівних рис окремих населених пунктів, у структурі яких перебували православні храмові споруди [16; 17; 18; 19; 20; 21; 22; 23; 24; 25].

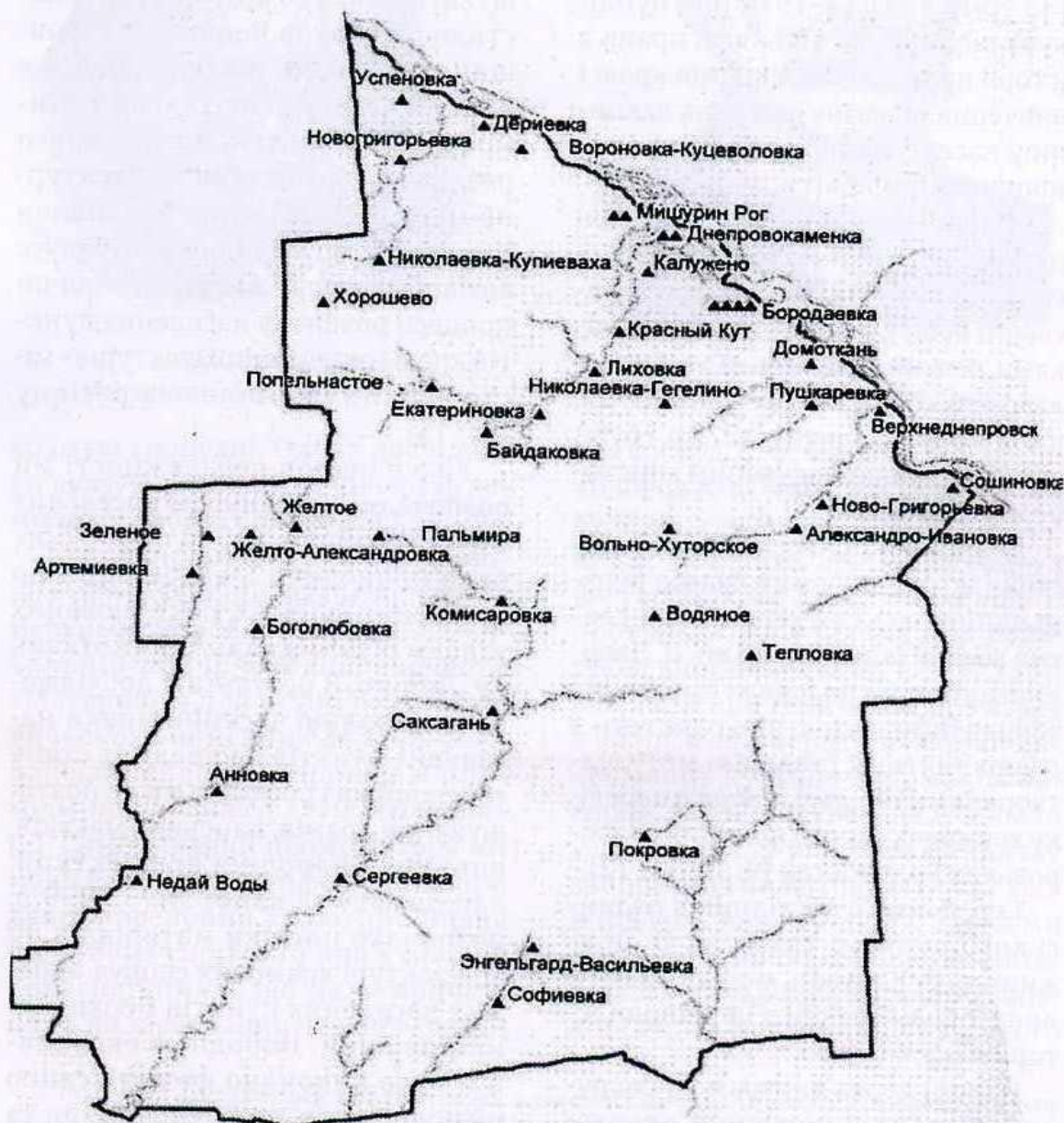

Рис. 3. Схема розташування дерев'яних храмів Верхньодніпровського повіту

Малодослідженими на сьогодні залишаються документальні джерела, періодика і джерела особового походження. Лише останнім часом виник певний інтерес до окремих сторінок історії краю. Заслужують на увагу фундаментальні праці дослідників Півдня України, в яких зустрічаємо значну кількість посилань на архівні матеріали, що можуть стати в нагоді дослідникам православ'я нашого краю. Цікавим і вагомим внеском є роботи історика І. Лимана, який опрацював і опублікував величезну кількість джерел із різноманітних архівів колишньої Російської імперії, що стосуються церковного устрою Південної України [26; 27; 28]. Важливим підсумком довгих обробок архівних збірок вважаємо працю молодшої дослідниці О. Коваль [29].

Різну важливу інформацію про існування храмів, час їх виникнення, статистичні дані, чисельність можна знайти в опублікованих синодальною друкарнею роботах: «Зібрання планів, фасадів і профілів для будівництва кам'яних церков», щорічні «Витяги зі звіту обер-прокурора Святішого Синоду» (публікувались з другої пол. 1830-х рр.) та в опублікованих Катеринославською Духовною Консисторією працях «Справочная книга Екатеринославской епархии за 1908 год» (1908), «Справочная книга Екатеринославской епархии за 1913 год» (1914).

Стосовно вцілілих храмів – головних речових джерел досліджу-

ваної тематики, картина просто жахлива (в сенсі відсотку збережених після радянської доби). Вивчення переліків пам'яток культурної спадщини національного та місцевого значення, занесених до державного реєстру нерухомих пам'яток України, вказує на наявність 4 православних релігійних споруд колишньої Верхньодніпровщини (межі повіту на 1913 р. – на наш погляд, найбільш цілісно і в повному обсязі відображають терени краю), збудованих до революційних подій 1917 р.

Це кам'яні храми: Свято-Троїцький храм у с. Адамівка Криничанського району (освячений у 1834 р. піклуванням Адама Петровського, тоді село Адамовської волості Верхньодніпровського повіту), Архістратиго-Михайлівський храм в с. Іллінка Криничанського району (освячений у 1866 р., збудований коштом Марії Малами, тоді село Семенівської волості Верхньодніпровському повіту), Свято-Миколаївська церква с. Чумаки П'ятихатського району (збудована в 1896 р., тоді с. Саксагань Саксаганської волості Верхньодніпровського повіту) [30, додат. 2] і Свято-Вознесенський храм у с. Семенівка Криничанського району – пам'ятка архітектури національного значення (освячена в 1824 р. тоді с. Миронівка Семенівської волості, збудована коштом поміщика Стефана Мироненка) [30, додат. 1]. Культурних споруд інших типів взагалі не збереглося.

Говорячи про речові залишки культових споруд, слід наголосити на основній ідеї даного дослідження. Змалювання повної картини існування сакральних об'єктів дозволить не лише скласти мартиролог втрачених об'єктів, а й уможливить сконцентрувати увагу майбутніх досліджень на конкретних місцях – населених пунктах краю, на теренах яких існувала низка яскравих і унікальних об'єктів. Через відомі нам обставини дані поселення втратили той первинний код місцевості, його унікальні риси і складові (однією з яких є сакральні об'єкти), проте, зникнувши з мап, ці об'єкти продовжують залишатися частиною історії кожного з віднайдених храмів. Тому головне завдання знайти сакральні місця і маркувати їх не лише на папері, а й у просторі населених пунктів, у їх історії, усвідомлюючи всю цінність історичних теренів кожного зі згаданих нижче поселень.

З важливих документів зображального характеру слід виділити фотодокументи із зображенням релігійних споруд, картографічні (плани, кресленики, схеми), на яких позначено існуючі в певний період часу храми, робочі креслення (збудованих, запроектованих храмів – такі, що не були зведені). Яскравим доказом важливості подібних документів може вважатися нещодавня

знахідка в архівосховищах унікальних креслень незбудованого соборного храму Верхньодніпровська 1837 р. та окремих планів міста, дослідження яких стало можливим завдяки меценатці А. Артеменко².

Серед археографічних видань виділяються інформативністю серія «Джерела з історії Південної України» т. 4, «Православна церква на півдні України (1775–1781)» та видання «Архів Коша Нової Запорозької Січі. Корпус документів. 1734–1775».

Свого часу чекають неопубліковані писемні та ілюстративні джерела, що зберігаються в архівосховищах України і Російської Федерації. У Державному архіві Дніпропетровської області справи про зведення храмових споруд, відмежування землі для церкви зберігаються у фондах «Катеринославська духовна консисторія» (Ф.106), «Катерининське духовне правління» (Ф. 104), «Катеринославська межова контора» (Ф. 648). Документи «Архіву Коша Нової Запорозької Січі» (Ф. 229) у Центральному державному історичному архіві у м. Києві вибірково стосуються окремих храмів визначеного регіону.

Архівна евристика очікує дослідників храмового будівництва Верхньодніпровщини в Російському державному історичному архіві (м. Санкт-Петербург) – «Канцелярія

² Ентузіасти, самодіяльні дослідники історії рідного краю в мережі Інтернет сьогодні об'єдналися в групи «Історія рідної Верхньодніпровщини» («Верхньодніпровщина: історія, події, люди» та «Верхньодніпровськ: на хвилях історії»). Це Альона Артеменко, Віктор Дідик, Анатолій Гнугенко, Олександр Олійник. У даному альманасі розміщено статті А. Артеменко і В. Дідика.

Синоду» (Ф. 796), «Будівельні плани і фотографії Синоду. Колекція» (Ф. 835); в Російському державному архіві давніх актів (м. Москва) – «Внутрішнє управління» (Ф. 16), у фондах Автономної Республіки Крим, Центрального державного історичного архіву України, Інституту Рукопису Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського [31] та ін.

Вивчення історіографічного доробку вказує на те, що проблема комплексного дослідження історії культової архітектури православного будівництва на Верхньодніпровщині на сьогодні не вирішена!

Має загрозливий вигляд нині проблема відновлення нечисленних збережених та особливо будівництво нових храмів, оскільки відродження православного церковного зодчества, як на Верхньодніпровщині, так і на Дніпропетровщині, відбувається за відсутності науково-методичної бази, що узагальнила б теоретичний та практичний досвід у цій важливій діяльності сьогодення. Надто важливим залишається глибоке вивчення регіональних традицій церковної архітектури як території Колишніх Вольностей Запорозьких, так і локального регіону, що виник на їх теренах – колишнього Верхньодніпровського повіту з його унікальною історією. Тільки за умови вивчення творчих традицій в архітектурі регіону можливо уникнути обмеженості та випадковості функціонально-планувальних та архітектурно-естетичних засобів

у сучасному храмовому будівництві [32, 168–170].

Ще одним важливим питанням результатів нашого дослідження є пам'яткоохоронна діяльність. Вказані нижче храмові споруди були найголовнішими спорудами поселень, відігравали значну роль у духовному житті громад населених пунктів, створювали неповторні і унікальні панорамні види, вражали сучасників своєю архітектурою. Подальші пошукові роботи по кожному з наведених храмів уможливають локалізацію сакральних місць у структурі історичних поселень, що дозволить у подальшому ретельно дослідити місця до проведення сучасного антропогенного втручання. Археологічні дослідження на встановлених ділянках віднайденних «церковищ» дозволять відкрити нову сторінку в історії кожного поселення і Верхньодніпровського краю в цілому.

В результаті проведення археологічних розвідок вдасться врятувати від остаточного знищення невідомі уривки становлення населених місць, простежити раніше невідомі архітектурні деталі дерев'яних, глинобитних та кам'яних конструкцій незбережених будівель. Гарним прикладом отримання інформації подібним чином може слугувати отримана інформація під час проведення розкопок у с. Мишуричів у 2005 р. [33, 20–23]. Подібні заходи дозволять суттєво доповнити складну картину утворення території населених пунктів, особли-

во їх центральних частин, де поруч із храмовими спорудами існували інші культові об'єкти (каплиці, дзвіниці, кладовища, окремі поховання, криниці) і громадські будівлі. На основі можливих майбутніх археологічних досліджень з урахуванням наших розробок історичні населені пункти Верхньодніпровщини можуть отримати цінні і важливі локації міської історії, що привабить туристів, паломників, а головне – місцеву владу в контексті вшанування і розвитку місцевої інфраструктури, її насиченості, неповторності і унікальності.

Кожна зі згаданих культових споруд у нижченаведеному переліку заслуговує на окреме вивчення, внаслідок чого можливим стане створення загальної бази храмів з відображенням на картографічній основі.

Основні положення даної роботи ставлять за мету привернути увагу до кожної церкви, до кожного місця колишнього розташування їх у структурі поселень і до підземних решток зруйнованих історичних об'єктів – культових споруд XVIII–поч. XIX ст.

У результаті вдалих локацій місць розташування храмів після проведення археологічних досліджень виявлені об'єкти після обстеження можуть бути покладені в основу створення пам'ятників-нагадувань. Даний захід допоможе репрезентувати локальну колективну свідомість та

колективну пам'ять мешканців і логічно впишеться в феномен суспільного «пригадування», коли у громадську пам'ять повертаються образи сакрального минулого, ізольовані до того у межах кожного села і району в цілому, позбавлені права на репрезентацію в офіційному просторі.

Після опрацювання історичних джерел нами на сьогодні виділено 56 православних парафій Верхньодніпровського повіту (в межах 1913 р.), які існували в населених пунктах з XVIII до поч. XX ст. За виявленими джерелами на сьогодні зібрано матеріали про існування 81 дерев'яного храму, 21 кам'яного храму, 3 кам'яних храмів з дерев'яним верхом, 1 похідної церкви, 2 дерев'яних каплиць, 1 кам'яного молитовного будинку, 2 дерев'яних молитовних будинків, 3 храмів з невідомого матеріалу і 2 випадки підготовки до будівництва, або навіть початку будівництва, невідомо чим завершених. Тож на сьогодні ми зібрали дані про 113 зведених культових будівель і 2 випадки видачі дозволів на будівництво храмів, з яких у одному випадку будівництво навіть було розпочато.

Серед виявлених храмів колишнього Верхньодніпровського повіту на сьогодні за архівними та бібліографічними джерелами нам відомі: 1 – дерев'яна церква на кам'яному фундаменті в *слободі Байдаковка*³ при р. *Омельник* у

³ Помилково, на нашу думку, в коментарях до перевидання праці Феодосія Макаревського «Матеріали для історико-статистичного опису Катеринославської єпархії. Церкви та парафії минулого XVIII ст.». (Дніпропетровськ: Дніпрокнига, 2000) прийнята за село в Онуфріївському районі Кіровоградської області.

ранговій дачі поміщика секунд-майора Івана Григоровича Байдака на **честь Іоанна Хрестителя**, про завершення будівництва якої зазначено в документах від 10 лютого 1789 року, освячена 10 листопада 1790 р., у 1913 р. при ній існувала церковнопарафіяльна школа, священником з 1906 р. був Віктор Спиридонович Самборський, у 1913 р. був Іоанн Петрович Стефановський, псалтирником – Яків Дмитрович Рубцов, церковним старостою з 1912 р. був Гавриїл Григорович Байдак; 2 – **дерев'яна церква слободи Бородаївка на честь Покрова Божої Матері** влаштована в 1756 р., поруч з нею в 1781 р. було збудовано другу дерев'яну церкву о двох престолах Покрова Божої Матері і святої великомучениці Варвари майстром Бородаївської округи Лук'яном Бігуном, освячена 1 жовтня 1785 р., з правого боку приділ на честь святих Архангелів та інших безтілесних сил залишався неосвяченим до 14 лютого 1788 р., у 1853 р. збудована нова третя дерев'яна Покровська церква о трьох престолах, **дерев'яна Миколаївська церква** приписна до бородаївської, була збудована в 1906 р. у Свиридівці за 3-и версти від Бородаївки, ще існувала приписна **дерев'яна Успенська церква на хуторах**, священниками з 1882 по 1913 р. були Олександр Феодосійович Постриганєв, Данило Григорович Артановський і Пантелеймон Микитович Бензин, псаломщиком з 1879 р. по 1908 р. був Макар

Петрович Шамраєв, з 1907 по 1908 р. Мартин Гузь; 3 – **дерев'яна церква слободи Новогригорівки** (з 1806 р. разом з сусідньою Григорівкою віднесена до розряду повітових міст Катеринославської губернії з назвою **Верхньодніпровськ**) **на честь царя Костянтина і матері його Єлени** закладена в 1793 р., завершена будівництвом 19 лютого і освячена 17 березня 1795 р., будівля була куплена з гарним іконостасом у слободі Богоявленській Олександрійського повіту в маєтностях генерал-поручниці Репнінської (колишня церква на честь Богоявлення Господня), у 1845 р. закладено верхньодніпровську **дерев'яну соборну Успенську церкву**, освячену в 1850 р. на Базарній площі, поруч з нею в 1911 р. було за-

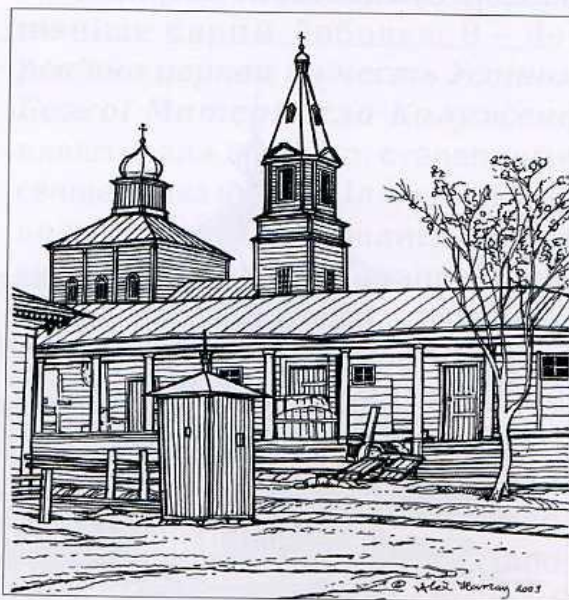

Рис. 4. Верхньодніпровська дерев'яна соборна Успенська церква, закладена у 1845 р., освячена в 1850 р. на Базарній площі. Прорис О.Харлана 2009 р. з революційного фото

вершено будівництво **кам'яного Успенського собору** з двома престолами (другий на честь великомученика Георгія Побідоносця), до соборної церкви була приписаною **Свято-Миколаївська тюрмна церква** в тюремному замку (освячена в 1890 р.), з 1898 р. настоятелем був Дмитро Олександрович Демидович, з 1907 р. священником був Йосип Дмитрович Дехранов, у 1913 р. священником був Микола Феодосійович Постриганєв, з 1905 р. дияконом був Микола Олександрович Разумов, пізніше Володимир Георгійович Шемовнєв, псаломщиками з 1903 по 1913 були Микола Іларіонович Шапошников, Іван Сергійович Басков, Микола Іларіонович Шапошников і Амос Якович Акименко, церковним старостою в 1913 р. був Тимофій Озерний; 4 –

дерев'яна Свято-Миколаївська церква слободи Воронівка-Куцеволівка (Троїцьке) розпочата будівництвом у 1756 р. після перевезення з містечка Келеберди, будівництво другої дерев'яної Свято-Миколаївської церкви завершили 2 червня 1787 р. на новому місці, освятили 19 вересня того ж року, будівельні матеріали зі старого храму використали на будівництво нової дзвіниці, третя Свято-Миколаївська церква була влаштована в 1881 р., у 1913 р. священником був Петро Платонович Данилов, дияконом Гавриїл Андрійович Булахов, псаломщиком Андрій Арсенійович Новіков, церковним старостою Симеон Вергун; 5 – **дерев'яна Вознесенська церква в слободі Дерейвка** (на Серетовці) відома з 1706 р., вціліла під час татарської навали 1769

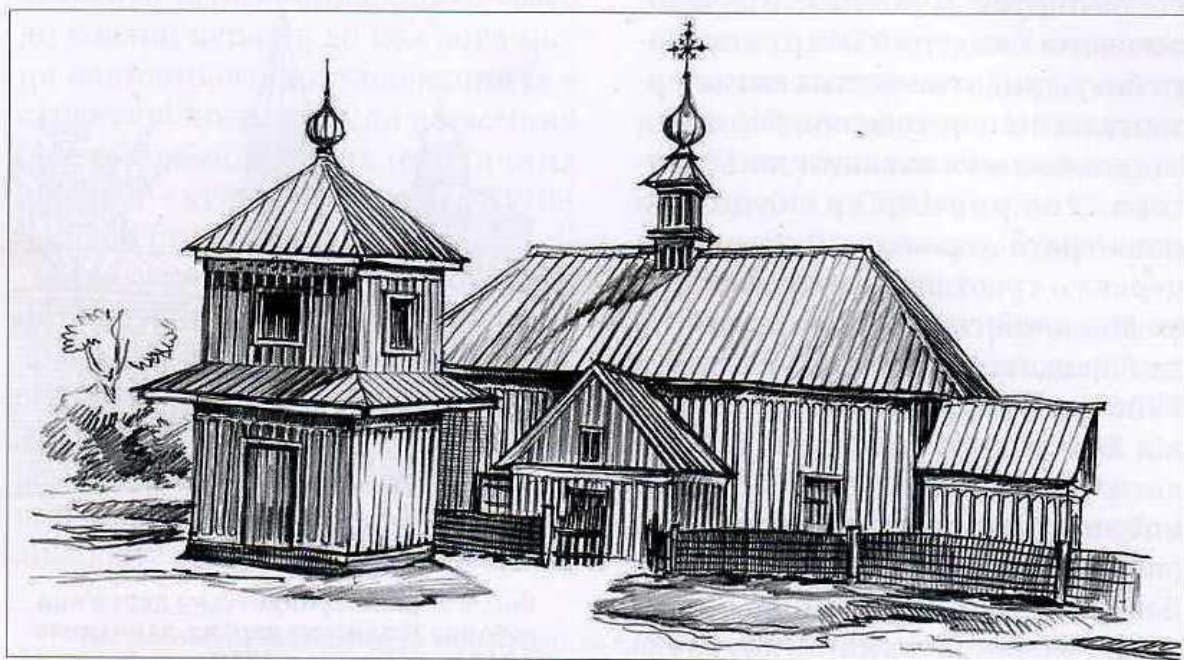

Рис. 5. Дерев'яна Свято-Миколаївська церква слободи Воронівка-Куцеволівка (Троїцьке) Верхньодніпровського повіту. Прорис О.Харлана 2007 р. з архівного фото

р., **дерев'яна Хрестовоздвиженська церква** в слободі Дерев'яці майстром Тимофієм Сучковим з Криловського шанця завершена будівництвом 8 травня 1784 р., освячена 14 грудня того ж року, будівельний матеріал з Вознесенської старої церкви збиралися використати для будівництва нової дзвіниці, другу Хрестовоздвиженську дерев'яну церкву було влаштовано в 1885 р., з 1891 р. священником був Микола Полікарпович Кияниця, псаломщиком з 1876 р. Петро Олександрович Дмитрієв, церковним старостою селянин Гавриїл Галка; 6 – **дерев'яна Свято-Миколаївська церква слободи Дніпрово-Кам'янки** відома з 1755 р., друга дерев'яна Свято-Миколаївська церква була закладена на іншому місці 8 жовтня 1788 р., її будівництво завершив у 1790 р. місцевий майстер Василь Лиман, а освятили 31 березня 1791 р., священником у ній був Мойсей Зосимович, третю дерев'яну Свято-Миколаївську церкву влаштували в 1899 р., з 1901 р. священником був Василь Герасимович Левицький, псаломщиком з 1904 р. Михайло Семенович Ластовицький, церковним старостою селянин Микола Дудник, була приписна **Вознесенська дерев'яна церква** збудована в 1909 р. у селі Гегеловка (за 3-и версти), в якій священником був Андрій Іванович Василенко, псаломщиком Василь Григорович Журавльов, церковним старостою селянин Перевезка; 7 – **дерев'яна церква на честь Архістратиґа Ми-**

хаїла в поселенні Домоткань (Глинське) освячена в 1756 р. (за іншими даними, між 1740–1745 рр.), у 1779 році в ній священником був Стефан Шпаковський, після завершення літургії 6 квітня 1799 р. церква згоріла, 1 серпня 1799 р. було отримано дозвіл на будівництво другої Архангело-Михайлівської дерев'яної церкви (для чого було куплено стару будівлю Миколаївської церкви з іконостасом поселення Переволощина Чернігівської єпархії), яку було освячено в 1809 р., нова дерев'яна Архангело-Михайлівська церква була влаштована в 1883 р., з 1908 р. священником був Дмитро Михайлович Філянський, псаломщиком з 1904 р. Олександр Дмитрович Демидович, церковним старостою були селяни Онисим Михайлович Стадник, пізніше Єврим Лобовка; 8 – **дерев'яна церква на честь Успіння Божої Матері села Калужено** влаштована в 1754 р. стараннями священника Федора Ілліча (Ільїна), поруч пізніше будувалися ще два храми на ту ж честь, останній освячено в 1818 р., з 1905 р. священником Успенської церкви був Дмитро Семеонович Штененко (Штепенко), дияконом з 1904 р. був Сосіпатр Карпович Сугаренко, в 1913 р. псаломщиком був Григорій Дмитрович Демидович, а церковним старостою Яків Пилипович Потапенко; 9 – **дерев'яна Хрестовоздвиженська церква в селі Красний Кут** збудована на кошти поміщика Івана Чернявського і освячена в 1821

р., з 1899 р. у ній був священником Стефан Платонович Кілімов, псаломщиками з 1906 по 1913 р. Іван Стефанович Турчинов, Микола Кирилович Кужелєв, церковним старостою з 1908 р. був дворянин Олексій Степанович Деконський; 10 – **дерев'яна Свято-Троїцька церква в слободі Омельник (Лихівка)** розпочата будівництвом фундатором священником Павлом Писаревським на поч. 1754 р. і освячена 12 жовтня того ж року, другу Свято-Троїцьку церкву майстри Степан і Сергій Майстренкови (мешканці Бубнової сотні Переяславського полку) завершили будувати в 1788 р. (за зразок споруди було обрано церкву святих апостолів Петра і Павла в містечку Потокі), освятили 7 жовтня того ж року, третю Свято-Троїцьку церкву збудували в 1824 р., при ній існувала приписна **дерев'яна Свято-Миколаївська церква в сільці Катеринівка** (освячена в 1901 р., в 8-и верстах), з 1889 р. настоятелем був Василь Захарович Чернов, другим священником з 1902 р. Микола Петрович Добровольський, а в 1913 р. Микола Лаврентійович Горбенко, псаломщиками з 1906 Єфрем Гузь, в 1913 р. Єфрем Якович Всеволозький і Михайло Семенович Ластовицький, церковним старостою селянин Платон Німревський; 11 – **дерев'яна церква на честь святих і праведних Симеона Богоприємця і Анни пророчиці в Мишурино-Розькому ретраншементі (Вершино-Кам'янка)** існувала вже

в 1739 р., 2 вересня 1761 р. вона згоріла, друга Симеонівська дерев'яна церква збудована ктитором козаком Іваном Чумаком неподалік (на місці, де стояла похідна церква російської армії) в 1763 р. на території ретраншементу, третя дерев'яна Симеонівська церква завершена будівництвом на іншому місці 12 липня 1795 р., освячена 8 вересня того ж року, вже в 1872 р. було влаштовано нову дерев'яну церкву, яка вже названа **на честь Воздвиження чесного і животворящого Хреста Господнього**, священником у ній з 1901 р. був Анатолій Юхимович Телоницький, псаломщиком Іоанн Сосипатрович Тітановський, заштатним священником Федір Йосипович Красовський, в самій слободі Мишурино Ріг існувала **дерев'яна церква на честь Преображення Господнього**, перша дерев'яна Преображенська церква була освячена в 1757 р., друга дерев'яна Преображенська церква освячена була 20 листопада 1794 р., третя Преображенська дерев'яна церква була освячена в 1872 р. (в 2-х верстах від Симеонівської), з 1890 р. священником у ній був Христофор Михайлович Демяновський, псаломщиками Карп Васильович Подустов і Федор Платонович Кілімов, церковним старостою селянин Іван Шовкан; 12 – **дерев'яна Свято-Миколаївська церква** на кам'яному фундаменті в **слободі Більченково (Миколаївка-Гегелина)** (село Миколаївка Водянської сільради), збудована коштом поміщика Миколи

Гегело, освячена в 1840 р., з 1908 р. священником був Микола Михайличенко, в 1913 р. священником був Антоній Гнатович Жежеленко, псаломщиком з 1904 р. був Симеон Васильович Ферліковський, церковним старостою селянин Іоанн Субрис, раніше в ранговій дачі титулярного радника Івана Біліченка в 1786 р. було розпочато будівництво **церкви на честь святого Богоявлення**, священником у ній був Петро Заблудський; 13 – **дерев'яна Свято-Миколаївська церква в слободі Миколаївка-Купієваха**, Троїцької волості збудована клопотанням поміщика надвірного радника Андрія Остроградського, освячена була в 1790 р., священником з 1887 р. був Дмитро Петрович Ільченко, в 1913 р. був Петро Григорович Фаддеев, псаломщиком з 1886 р. був Георгій Олексійович Страхов, у 1913 р. Георгій Олексійович Страхов, церковним старостою селянин Платон Бондаренко; 14 – **дерев'яна Свято-Троїцька церква слободи Новогригорівка**, Успенської волості освячена була в 1886 р., у 1913 р. священником був Олександр Васильович Діаковський, псаломником Архип Макарович Шамраєв, церковний староста селянин Стефан Пасічний; 15 – **дерев'яна Іоанно-Богословська церква села Попельнасте** освячена 16 грудня 1773 р. (за іншим джерелом 1783 р.) (будівля була двічі перенесена спочатку мешканцями Плахтіївки (Зімуні, Успенського) до села Бутовки, а потім до Попельнастого), священни-

ком при ній був Деонісій Дем'яновський, друга **кам'яна Іоанно-Богословська церква** була освячена в 1906 р., з 1903 р. священником був Петро Григорович Фаддеев, в 1913 р. в ній був священниками Петро Дашкеєв і Мефодій Андрійович Павловський, псаломщиками з 1894 по 1913 рр. були Віктор Григорович Некрасов, Микола Павлович Пісков, Костянтин Драгун, церковним старостою селянин Григорій Карасьов; 16 – **дерев'яна Свято-Миколаївська церква слободи Пушкарівки** вже згадується в архівних матеріалах 1755 р., священником тоді був Пилип Полтавченко, в 1758 р. священником в ній був Пилип Стефанов, в 1773 р. священниками були Пилип Стефанов і Гнат Вороновський, друга дерев'яна Свято-Миколаївська церква була збудована в 1781 р. (після чого стару церкву з іконостасом в 1782 р. було продано в слободу Ново-Покровську асесору Семену Турковському, в 19-ти верстах), вона простояла до 1878 р. (24 грудня її було підпалено), третя дерев'яна Свято-Миколаївська церква влаштована в 1878 р., з 1899 р. в ній священником був Василь Петрович Вахнін, псаломщик-дяк з 1882 р. Василь Васильович Новітченко, церковним старостою Олексій Корчань; 17 – **похідна церква на честь Покрова Божої Матері** влаштована в 1742 р. запорожцем Батуринського куреня **Андрієм Неплюєм в зимівнику при річці «житлова Саксагань»**, ним запрошено для священнослу-

жінь ієромонаха Самарського монастиря Опанасія, дерев'яна *церква на честь святого апостола і євангеліста Іоанна Богослова* збудована на кошти титулярного радника Семеном Никифоровичем Алферовим і освячена 25 травня 1784 р. у селі Алферово, в 1851 р. вже в *містечку Алферово* було освячено *кам'яну Захаріє-Єлисаветинську церкву*, збудовану коштом поміщика Олександра Семеновича Алферова, з 1889 р. в ній був священником Юхим Іоаннович Четиркін, у 1913 р. другим священ-

ником був Лука Амплійович Шемит, з 1901 р. псаломщиком був Петро Семенович Івашино, в 1913 р. псаломщиками були Іоанн Соборницький і Сергій Павлович Страхов, а церковним старостою дійсний статський радник Ераст Костянтинович Бродський; 18 – дерев'яна *церква на честь Ікони Казанської Божої Матері в селі Шошиновка (Сошиновка)* була збудована коштом підполковника Якова Герасимовича Шошина і освячена 18 квітня 1784 р., священником був Омелян Білгольський, у 1880-х священ-

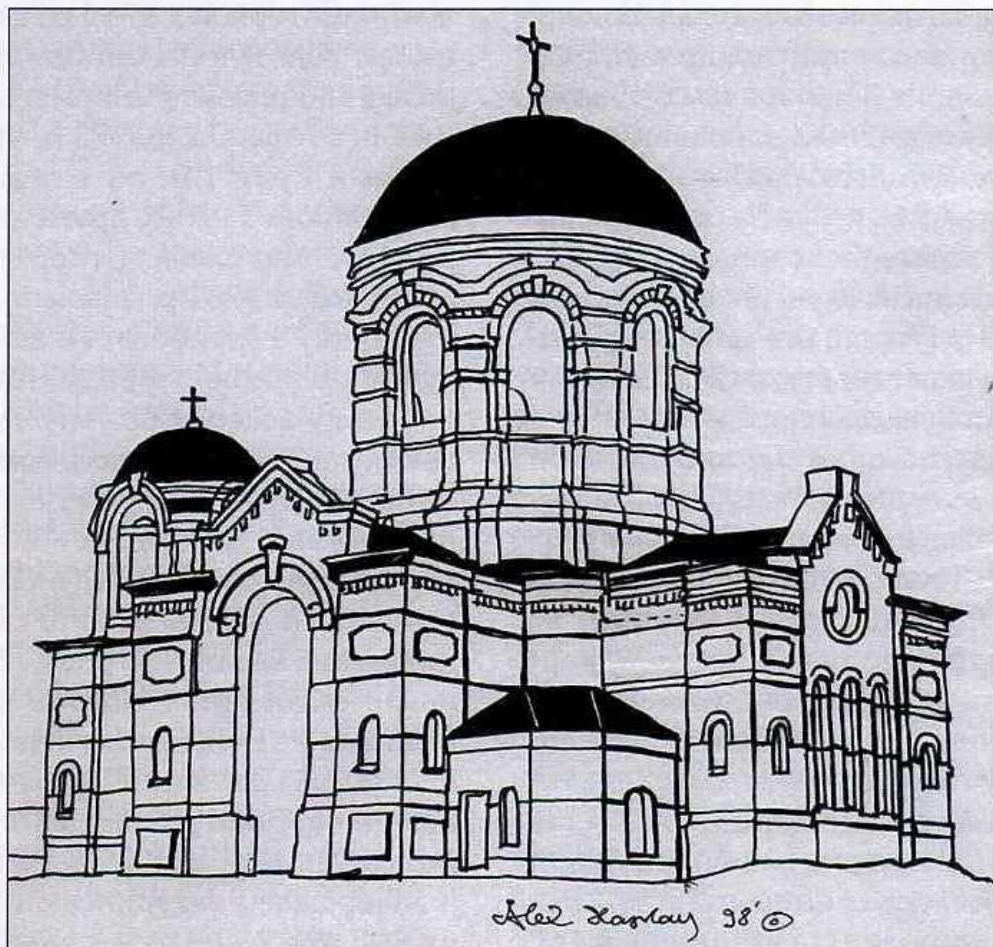

Рис. 6. Друга церква на честь Ікони Казанської Божої Матері в слободі Шошиновка (Шошиновка). Прорис О.Харлана 1998 р. з дореволюційного фото

ником був Федір Свириденко, друга церква на честь Ікони Казанської Божої Матері – кам'яна, збудована на кошти Євгена Остроумова і купця Рибки, освячена в 1903 р., з 1907 р. тут був священником Микола Васильович Горбаньов, з 1903 р. дияконом на вакансії псаломщика був Іоанн Феофілактович Шокоткт, церковним старостою з 1900 р. був селянин Олексій Філіппов; 19 – **дерев'яна каплиця в зимівнику заporожця Вертебнаго** при р. Жовтій існувала близько 1760-х рр., дерев'яна **церква на честь святого рівноапостольного князя Володимира в слободі Ганнівка** була освячена 3 січня 1787 р., священником був Роман Степанович Шокотко, друга Володимирська дерев'яна церква влаштована в 1898 р., з 1894 р. у ній був священником Марк Георгійович Лотоцький, в 1913 р. священниками були Костянтин Дмитрович Міловський і Іоанн Ілліч Султанбеєв, псаломщиками з 1903 по 1913 р. були Георгій Михайлович Каракут (Карапут), Ілля Іванович Трофимовський і Опанас Орефійович Соколенко, церковним старостою в 1913 р. був міщанин Андрій Мовчан; 20 – **дерев'яна церква на честь священномученика Григорія в слободі Веселі Терни** в ранговій дачі військового штаб-лікаря, надворного радника Івана Давидовича Зоммера освячена 26 березня 1788 р., згоріла 28 травня, священником в ній був Михайло Єрофеев, **дерев'яний молитовний будинок** було зведено 15 січня 1792 р. ко-

лезьким асесором Михайлом Шляхтіним на період будівництва церкви на честь архістратиґа Михаїла, **кам'яна Архангело-Михайлівська церква** в слободі Веселі Терни збудована клопотанням поміщиці, вдови статського радника Катерини Радіонівни Шляхтіної, освячена в 1806 р., з 1896 р. священником у ній був Антоній (Анатолій) Феофілович Крамаренко, з 1904 р. Володимир Петрович Курилов, у 1908 р. протоієреєм був Опанас Васильович Васютинський, в 1913 р. був священником Серафим Григорович Кирилов, з 1892 р. дияконом був Ілля Євстафійович Василенко, в 1913 р. дияконом був Петро Михайлович Барвинський, з 1900 р. псаломщиком був Володимир Федорович Яновський, Самуїл Ілліч Яровий, в 1913 р. псаломщиками були Никодим Меткалев і Юхим Юхимович Петрушевський, а церковним старостою селянин Іван Чура; 21 – **дерев'яна церква на честь святих апостолів Петра і Павла** в селі Зелене при р. Зелена збудована між 1750 і 1755 роками за рахунок казни, весною 1790 р. її було розібрано, зведено в іншому місці з певними змінами і освячено в 1793 р., на місці престолу першої церкви лежав величезний камінь, в 1864 р. збудована третя дерев'яна церква на честь Святих апостолів Петра і Павла, з 1907 р. в ній був священником Лев Стефанович Чулановський, в 1913 р. тут був священником Костянтин Опанасович Горбаньов, з 1903 р. був псаломщиком Микола

Андрійович Лисогоров, в 1913 р. церковним старостою був селянин Трохим Пономаренко; 22 – дерев'яна церква на честь святого апостола Ананія в селі Жовте на р. Жовта була освячена 26 квітня 1789 р., влаштована фундатором криловським купцем Ананієм Івановим і поміщиками сусідніх поселень, священником був польський виходець Іоаким Березовський, друга Ананіївська дерев'яна церква була освячена в 1821 р., третя Ананіївська трьохпрестольна церква (правий Успенський, лівий Миколаївський) освячена в 1907 р., з 1905 р. в ній був священником Василь Якович Кретинін, з 1905 р. другим священником був Микола Павлович Козлов, в 1913 р. тут був священником Юхим Георгійович Капустянський, з 1907 по 1913 р. псаломщиками були Іван Іванович Мороз і Костянтин Гавриїлович Коробчанський, в 1913 р. церковним старостою був Спіридон Козирь; 23 – **дерев'яна церква на честь Покрова Божої Матері в слободі Лозоватка** в 1792 р. збудована, 1 липня 1793 р. отримано наказ до її освячення (для її будівництва була в 1787 р. куплена церковна будівля слободи Пушкарівки), друга кам'яна з дерев'яним верхом Покровська церква в слободі Лозоватка була освячена в 1820 р., до неї була приписана кам'яна Миколаївська церква в селі Лозоватка (освячена в 1897 р., церковний староста селянин Феодосій Кривошея) і **Ольгинський молитовний будинок в сільці Ма-**

рянівці, в 1913 р. в ній були священниками Полікарп Опанасович Перескуп, Прокіп Миколайович Смик і Василь Дмитрович Постриганєв, псаломщиками Ілля Трохимович Федорченко, Роман Павлович Левін і Карп Володимирович Топчій, церковним старостою селянин Стефан Сухина, заштатним священником Гавриїл Лучник; 24 – **дерев'яна церква на честь святого Христа Миколая в селі Гуляй-Поле** в маєтності надворного радника Федора Михайловича Корбе, освячена 25 квітня 1794 р. (для будівництва був перевезений скасований молитовний будинок з Верхньої Хортиці, головними ктиторами були Ілля Македон, козак Сидір Чуприна, вахмістр Тимофій Ілленко), священником був Калінік Семенович Орлов, друга **Миколаївська церква**, кам'яна, збудована клопотанням поміщика надвірного радника Федора Михайловича Корбе, освячена в 1817 р., з 1907 р. у ній священником був Лаврентій Данилович Гаркаленко, з 1903 р. псаломщиком був Дмитро Васильович Потапський, у 1913 р. тут був священником Георгій Семенович Кочевський, псаломщиком Косма Силінович Кривошей-Шевченко, церковним старостою селянин Афіноген Голомаз; 25 – **дерев'яна церква на честь Святої Живоначальної Трійці в слободі Нікіфоровка (Боголюбівка)** на землі рангової дачі кадета Нікіфора Васильовича Татарінова, освячена 25 травня 1794 р., священником був Максим

Новітченко, згоріла в 1869 р., друга *дерев'яна Троїцька церква* в с. Боголюбівка Жовтянської волості збудована клопотанням поміщиці баронеси Аграфени Іванівни Енгельгарт, освячена в 1875 р., з 1908 р. тут був священником Костянтин Феодосійович Щураковський, що був з 1906 р. псаломщиком, з 1892 р. був псаломщиком Костянтин Миколайович Варавін, в 1913 р. псаломщиком-дияконом був Борис Трохимович Тесленко, а церковним старостою селянин Іван Руденко; 26 – *дерев'яна церква на честь Різдва пророка Предтечі і Хрестителя Господня Іоанна в слободі Іванівка* (Іванівська, Коновалова, Олександрівка) на річці Самоткань у володіннях колезького асесора Івана Семеновича Руденка

освячена 15 жовтня 1795 р., до неї призведено священником Іоанна Жеребецького, друга *дерев'яна Іоанно-Предтеченська церква* с. Олександрівка Коновалівської волості була збудована коштом поміщика Петра Коновалова, освячена в 1839 р., з 1892 р. в ній був священником Іоанн Андрійович Хреновський, з 1892 р. псаломщиком-дияконом Йосип Миколайович Шамраєв, в 1913 р. церковним старостою був селянин Тарас Лазебник; 27 – *дерев'яна каплиця з іконою Покрова Божої Матері* у зимівнику запорожця Семена Панчохи збудована в 1740 р., її відвідував і служив у ній священник Дідушинський (що повернувся із запорожцями з Олеківської Січі на Чортотлицьку), *дерев'яна церква на*

Рис. 7. Свято-Миколаївська церква с. Чумаки П'ятихатського району (збудована в 1896 р., тоді с. Саксагань Саксаганської волості Верхньодніпровського повіту). Фото О. Харлана, 2008 рік

честь Покрова Пресвятої Богородиці з приділом на хорах на честь великомученика і побідоносця Георгія в **повітовому місті Саксагань** була завершена будівництвом у 1793 р., друга дерев'яна трьохпрестольна церква на честь Покрова Пресвятої Богородиці (2-й престол на честь Успіння Божої Матері, 3-й на честь Великомученика і Победоносця Георгія) освячена в 1884 р., з 1891 р. священником у ній був Іван Максимович Голубницький, з 1892 р. другим священником був Олексій Арсентійович Шпаковський, третім священником з 1905 був Володимир Олександрович Матвієвський, в 1913 р. священниками були Віктор Феодосійович Бордюг і Євген Григорович Курковський, псаломщиками з 1899 по 1913 р. були Іван Максимович Федотов, Василь Микитович Кузьменко, Гнат Васильович Ферліковський і Георгій Крановський, церковним старостою селянин Михайло Колбаса, в 1896 р. було освячено **кам'яну Свято-Миколаївську церкву** в селі Чумаки Саксаганської волості, збудовану клопотанням дворянина Павла Вікторовича Байдака, купця Людвіга Германовича Фінергута, міщанина Андрія Івановича Зезуля і селянина Василя Григоровича Кабана, з 1906 р. в ній був священником Юхим Григорович Болгарський, псаломщиком в 1913 р. був Іван Маврикійович Іванов, а церковним старостою селянин Іван Білий; 28 – **дерев'яна церква на честь Успіння Божої Матері в**

селі Плахтіївка (Урочище Головате, Зимунь, Успенське, Успенка, Успенівка) на р. Прогної при впадінні в р. Дніпро влаштована в 1744 р., згоріла 5 липня 1775 р., священником тоді при ній був Василь Яблуновський, друга дерев'яна Успенська церква на місці першої була освячена 2 квітня 1776 р., третя дерев'яна Успенська церква була влаштована 1867–1868 рр., з 1892 р. в ній був священником Стефан Феодосійович Постриганєв, псаломщиком з 1902 р. Василь Володимирович Трушенко, церковним старостою Даміан Шевченко; 29 – **дерев'яна церква на честь святого великомученика Артемія в селі Артемівка (Артеміївка)** Зеленої волості збудована коштом поміщика Артемія Опанасовича Оболонського, освячена в 1800 р. (за іншими даними в 1808 р.), в 1858 р. була збудована друга дерев'яна церква поміщиком Коротєєвим, з 1899 р. у ній був священником Пилип Олексійович Семенов, з 1901 р. псаломщиком був Михайло Парфенійович Черханов, в 1913 р. псаломщиком був Іван Петрович Смірнський, а церковним старостою Іван Завізіон, заштатним псаломщиком Віктор Іваницький; 30 – **дерев'яна церква на честь Архістратиґа Михаїла в слободі Іллінка** Семенівської волості в ранговій дачі прапорщика Іллі Михайловича Малами, освячена 20 січня 1796 р. (на кошт ктиторів Романа Косенка, Павла Шумського, Прокопа Шаблинського і Романа Задорожнього), **кам'яна**

Архангело-Михайлівська церква збудована клопотанням вдови штабс ротмістра Марії Малами, освячена в 1866 р., з 1889 р. у ній був священником Василь Григорович Іванов, псаломщиком з 1907 р. Віктор Іванович Зельницький, в 1913 р. Стефан Андрійович Хітушко, а церковним старостою Архип Бухало; 31 – поки будувалася **кам'яна Свято-Миколаївська церква в слободі Василівка** поміщика генерал-поручика і кавалера графа Михайла Івановича Борха, священнику Андрію Муравському 8 березня 1788 р. видано було походний антимінс і влаштовано молитовний будинок, 20 травня 1790

р. антимінс з молитовного будинку було відібрано і припинено богослужіння, подальша доля Свято-Миколаївської церкви невідома; 32 – **кам'яна церква на честь Покрова Пресвятої Богородиці в слободі Троїцька** збудована клопотанням поміщика титулярного радника Каменіченко, освячена в 1812 р., з 1906 р. в ній був священником Василь Васильович Власенко, псаломщиками з 1905 р. Григорій Андрійович Литвиненко, а в 1913 р. Порфирій Андрійович Драгун, церковним старостою селянин Тимофій Кириченко, заштатним пономарем був Василь Іванович Будзьдоров; 33 – **дерев'яна церква на**

Рис. 8. Архістратиго-Михайлівський храм в с. Іллінка Криничанського району (тоді село Семенівської волості Верхньодніпровському повіту). Фото І. Полинь 2006 рік

честь святих і рівноапостольських царів Костянтина і Єлени в селі Хорошево збудована клопотанням поміщика Якова Стефановича Леонтовича освячена в 1797 р., священником з 1892 р. в ній був Нікіфор Олексійович Могилевський, в 1913 р. у ній священником був Іван Олександрович Матвієвський, псаломщиком з 1906 р. Андрій Павлович Татаренко, в 1913 р. Володимир Потанський; 34 – *кам'яна Свято-Троїцька церква в слободі Адамівка* збудована клопотанням поміщика Адама Даміановича Петровського, освячена в 1834 р., з 1900 р. в ній священником був Григорій Євдокимович Бажанов, псаломщиком-дияконом з 1906 р. був Андрій Андрійович Драгун, в 1913

р. церковним старостою був Симеон Куліш; 35 – *кам'яна Свято-Троїцька церква з дерев'яним куполом в селі Богодарівка* збудована клопотанням генерал-майора Гангеблова, освячена в 1812 (за іншими даними 1822) р., з 1901 р. в ній священником був Василь Іларіонович Чевяга, псаломщиком з 1901 р. був Яків Карпович Лисогоров; 36 – *дерев'яна церква на честь Ікони Казанської Божої Матері* села Водяне Алферівської волості освячена в 1897 р., з 1898 р. у ній священником був Іван Федорович Шимкович (Шамко), з 1906 р. псаломщиком Олексій Федорович Сидоренко, з 1902 по 1908 р. дияконом на вакансії псаломщика був Василь Спиридонович Дмитрієв-

Рис. 9. Свято-Троїцький храм в с. Адамівка Криничанського району (тоді село Адамовської волості Верхньодніпровського повіту). Фото О. Харлана, 2002 рік

ський, церковним старостою в 1913 р. селянин Стефан Надутий; 37 – **дерев'яна церква на честь Вознесіння Господня в селі Вольні Хутори (Вольно-Хуторське)** освячена в 1833 р., з 1905 р. у ній священником був Веніамін Васильович Монастир'юв, в 1913 р. священником був Григорій Іванович Дубов, псаломщиком з 1903 р. Сергій Васильович Татаринів, церковним старостою в 1913 р. був селянин Темофій Шерстюков; 38 – **дерев'яна церква на честь Успіння Божої Матері села Жовто-Олександрівка** освячена в 1893 р., з 1899 р. тимчасово завідувачим приходом був заштатний священник Микола Іванович Верецький, в 1913 р. в ній був священником Олексій Іванович Сасін, псаломщиком-дияконом Василь Євсійович Гудим, церковним старостою селянин Сава Полтавець; 39 – **дерев'яна Свято-Миколаївська церква в слободі Комісарівка** освячена в 1781 р., перебудована в 1808 р., у 1913 р. у ній священником був Федір Якович Веселовський, з 1904 р. псаломщиком був Григорій Максимович Іванов, у 1913 р. псаломщиком був Костянтин Васильович Ємчицький, а церковним старостою селянин Кирило Комаров, кам'яна Свято-Успенська церква в слободі Комісарівка освячена в 1804 р., першим священником був Єфрем Ілліч Іллічевський, з 1900 р. у ній священником був Андрій Федорович Шираєвський, псаломщиком з 1903 р. був Полікарп Симеонович Волошинов, цер-

ковним старостою дворянин Анатолій Іванович Єршевський; 40 – **дерев'яна церква на честь Різдва Пресвятої Богородиці села Мар'янівка** збудована клопотанням поміщика титулярного радника Петра Карповича Ланга, освячена в 1806 р., кам'яна з дерев'яним верхом Різдяно-Богородична церква села Мар'янівка Миколаївської волості освячена була в 1903 р., у 1913 р. у ній священником був Михайло Федорович Новицький, псаломщик-диякон Михайло Іванов Грищенко, церковним старостою селянин Платон Ручка; 41 – **кам'яна трьохпрестольна церква на честь Вознесіння Господня (2-й престол на честь Покрова Божої Матері, 3-й на честь Архидиякона Стефана) села Миронівка** Семенівської волості збудована клопотанням поміщика Стефана Павловича Мироненка, освячена в 1823 (1824) р., з 1902 р. священником був Дмитро Олександрович Загородський, у 1913 р. у ній був священником Георгій Васильович Іванов, псаломщиком-дияконом Стефан Михайлович Семенко, церковним старостою селянин Іуда Братус; 42 – **дерев'яна церква на честь Святителя і Чудотворця Миколая села Ново-Григорівка** (солдатські хутори) освячена в 1892 р., з 1904 р. у ній був священником Михайло Миколайович Клієнтов, з 1907 р. псаломщиком Олександр Петрович Журавльов, в 1913 р. церковним старостою селянин Кирило Клименко; 43 – **дерев'яна Свято-Воз-**

несенська церква села Пальмира Жовтянської волості освячена була в 1897 р., з 1906 р. у ній був священником Іоанн Іоаннович Вельмін, псаломщиком у 1913 р. Іоанн Григорович Капінос, а церковним старостою селянин Дмитро Статкевич; 44 – **дерев'яна церква на честь Успіння Божої Матері села Тепловка Семенівської волості** освячена в 1900 (за іншими даними, 1902) р., з 1904 р. священником у ній був Григорій Милетійович Левитський, з 1904 р. псаломщиком був Пилип Васильович Волошинов, в 1913 р. в ній був священником Микола Петрович Нікітін, виконуючим обов'язки

Рис. 10. Свято-Вознесенський храм у с. Семенівка Криничанського району – пам'ятка архітектури національного значення (тоді с. Миронівка Семенівської волості Верхньодніпровського повіту). Фото О.Харлана 2006 р.

псаломщика Гавриїл Домаш, а церковним старостою М. Радзивіл; 45 – **кам'яна Свято-Преображенська церква села Авдотіївка Марїнської волості** збудована в 1899 р. клопотанням поміщика Володимира Харченка, освячена була в 1900 р., з 1907 р. у ній був священником Климент Іванович Глижинський, з 1900 р. псаломщиком тут був Дмитро Іванович Балдінов, в 1913 р. тут був священником Петро Опанасович Перескуль, псаломщиком Стефан Микитович Бензин, а церковним старостою селянин Артемій Яловий; 46 – **кам'яна церква на честь Ікони Казанської Божої Матері села Олександрівка** збудована в 1894 р., освячена в 1904 р., з 1889 р. священником був Олексій Якович Шкурін, з 1897 р. псаломщиком-дияконом був Олексій Григорович Донченко (Данченко), церковним старостою дворянин Федір Федорович Бурмейстер; 47 – **кам'яна Свято-Миколаївська церква в слободі Андріївка Ордо-Василівської волості** збудована клопотанням полковника Матвія Яковича Ускова і титулярного радника Андрія Федоровича Білокрисова, освячена в 1862 р., з 1899 р. в ній був священником Іван Дмитрович Мінченко, з 1890 р. псаломщиком був Василь Семенович Ферліковський, церковним старостою в 1913 р. селянин Авксентій Полтавець; 48 – **кам'яна Свято-Вікторівська церква села Іскрівка Ганнівської волості** освячена в 1910 р., в 1913 р. у ній був священником Іоанн Степано-

вич Чекайдовський, псаломщиком Козьма Захарович Йосифів, церковним старостою Стефан Гладушка; 49 – *дерев'яна Свято-Троїцька церква села Недай-Води Весело-Терновської волості* освячена в 1895 р., у 1913 р. у ній священником був Василь Йосипович Базилевич, псаломщиком Омелян Васильович Харченко, церковним старостою селянин Яків Мордовцев; 50 – *кам'яна Свято-Василівська церква села Ордо-Василівка* освячена в 1904 р., у 1913 р. у ній був священником Олександр Митрофанович Лашкевич, псаломщиком Володимир Петрович Дедушинський, церковним старостою селянин Іван Ластовець; 51 – *дерев'яна Свято-Покровська церква села Покровка Олександрівської волості* освячена в 1900 р., у 1913 р. у ній був священником Андрій Іванович Шкурін, псаломщиком Семен Бондаренко, церковним старостою Гордій Шапова; 52 – *кам'яна Свято-Миколаївська церква поселення Рудники поблизу станції «Вечірній Кут»* збудована на клопотання і на кошти дворянки Марії Матвіївни Ростковської, освячена в 1902 р., з 1904 р. у ній був священником Григорій Васильович Андріашенко, з 1896 р. псаломщиком Веніамин Андрійович Олександрівський, у 1913 р. церковним старостою був Юхим Домалевич; 53 – *кам'яний Сергіївський молитовний будинок на руднику Колачевського Весело-Тернівської волості* був освячений в 1900 р., в

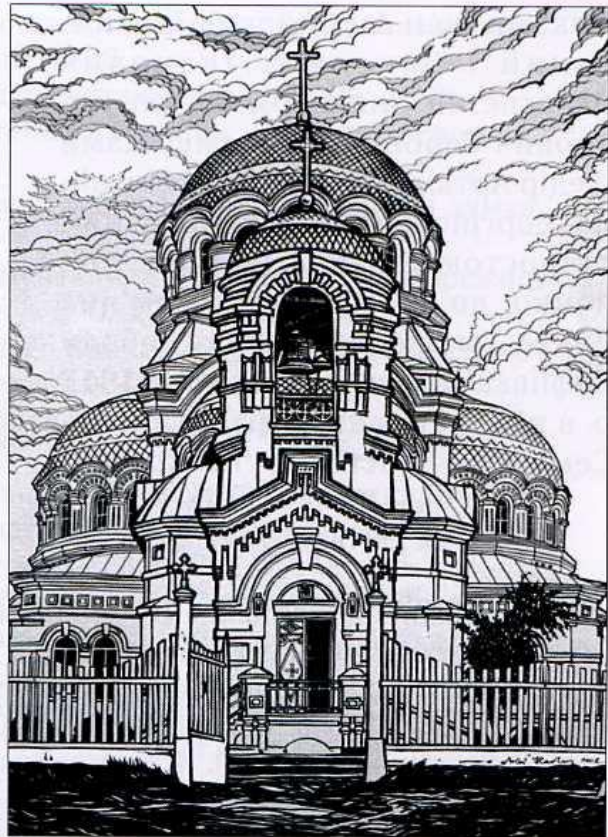

Рис. 11. Успенська соборна церква в м. Верхньодніпровську (не збереглася).
Малюнок О.Харлана 2002 р.

1913 р. обслуговувався причтом церкви села Веселі-Терни (священником Кириловим і псаломщиком Петрушевським), церковним старостою був Косьма Петрович Сілеєв; 54 – *дерев'яна Свято-Троїцька церква села Сергіївка Ордо-Василівської волості* освячена в 1901 р., в 1913 р. в ній був священником Юхим Сергійович Царенко, псаломщиком Мирон Іванович Барсук, церковним старостою селянин Спиридон Павлущенко; 55 – *дерев'яна Свято-Миколаївська церква слободи Софіївка* освячена в 1870 р., у 1913 р. у ній були священ-

никами Іван Андрійович Щетинський і Венедикт Іванович Белосветов, дияконом Василь Петрович Сербінов, псаломщиками Федір Артамонович Білий і Михайло Георгійович Пенчук, церковним старостою селянин Іван Ластовченко, до неї приписна кам'яна Свято-Успенська церква слободи Софіївка освячена в 1904 р., в 1913 р. в ній був священником Олексій Семенович Васильєв, псаломщи-

ком Георгій Михайлович Василенко, церковним старостою селянин Михайло Сидоренко; 56 – *дерев'яна Свято-Преображенська церква слободи Енгельгард-Василівки Софіївської волості* освячена в 1895 р., у 1913 р. у ній був священником Микола Мелетійович Воскресенський, псаломщиком Георгій Іванович Зельницький, церковним старостою селянин Савва Пилипенко.

Джерела і література

1. Харлан О. В. Особливості типологічної еволюції дерев'яної храмової архітектури на території Півдня України сер. XVIII – поч. XX ст. (на прикладі Катеринославської губернії): дис. ...кандидата архітектури: 18.00.01 / О. В. Харлан. – Київ, 2010. – 241 с.
2. Гавриил (Розанов). Историко-хронологическое описание церквей епархии Херсонской и Таврической. – Одесса, 1848. – 71 с.
3. Гавриил (Розанов). Отрывок повествования о Новороссийском крае, из оригинальных источников почерпнутый. Период от основания в Новороссийском крае Новой-Сербии, до учреждения наместничества Екатеринославского с упразднением губерний Новороссийской и Азовской, за коим последовало упразднение и Славянской епархии. С 1751 по 1786 год // ЗООИД. – Одесса, 1835. – Т. III. – С. 79–129; Гавриил (Розанов). Продолжение очерка истории о Новороссийском крае. Период с 1787 по 1837-й год. – Тверь: 1857. – 11 с.
4. Скальковський А. О. Історія Нової Січі, або Останнього Коша Запорозького / Передмова та коментарі Г. К. Швидько; Переклад з рос. за виданнями 1885–1886 рр. – Дніпропетровськ: Січ, 1994. – 678 с.
5. Феодосій (Макаревський). Матеріали для историко-статистического описания Екатеринославской епархии. Церкви и приходы прошедшего XVIII столетия. Вып. 1. Нынешние уезды – Екатеринославский, Верхнеднепровский, Новомосковский и Павлоградский. – Екатеринослав: Тип-я Я. М. Чауссаго, 1880. – С. 181–299.
6. Феодосій Макаревський. Матеріали для історико-статистичного опису Катеринославської єпархії. Церкви та приходи минулого XVIII ст. – Дніпропетровськ: Дніпрокнига, 2000.
7. Боплан. Описание Украйны. – СПб.: Тип-я Карла Крайя, 1852.
8. Харлан О. Стара козацька січ в урочищі Щуровському: до питання локалізації // Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні. Збірник наукових статей. Вип. 27. – К., 2018. – С.40-47.

9. Эварницкий Д. И. Запорожье в остатках старины и преданиях народа. Ч. 1. – СПб.: Изд-е Л. Ф. Пантелеева, 1888.
10. Эварницкий Д. И. Вольности запорожских козаков. – СПб., 1898.
11. Яворницький Д. І. До історії Степової України. – Дніпропетровськ: «Січ», 2004.
12. Яворницький Д. І. Історія запорозьких козаків. – К.: Наукова думка, 1993. – в 3-х томах.
13. Таранушенко С. Дерев'яна монументальна архітектура Лівобережної України. – Харків: Видавець Савчук О. О., 2014. – 896 с. 1033 іл.
14. Тимофеенко В. И. Города Северного Причерноморья во второй половине XVIII века. – К.: Наукова думка, 1984. – 220 с.
15. Тимофеенко В.И. Формирование градостроительной культуры Юга Украины. – К.: КиевНИИТИ, 1986. – 284 с.
16. Харлан О. Новогригорівська церква в ім'я святих Константина та Єлени // Моє Придніпров'я. Календар пам'ятних дат Дніпропетровської області на 2010 рік. – Дніпропетровськ, 2009. – С. 45–47.
17. Харлан О. Новогригорівська слобода на річці Самоткань // Моє Придніпров'я. Календар пам'ятних дат Дніпропетровської області на 2010 рік. – Дніпропетровськ, 2009. – С. 259–258.
18. Харлан О. Стилістичні й типологічні особливості дерев'яних храмів Запорозьких Вольностей XVII–XVIII ст. // Нові дослідження пам'яток Козацької доби в Україні. Вип. 18. – К., 2009. – С. 291–300.
19. Харлан О. Повітове місто на Дніпрі. Сліди колишніх починань // Моє Придніпров'я. Календар пам'ятних дат Дніпропетровської області на 2011 рік – I півріччя. У 2-х частинах. Ч. I. – Дніпропетровськ: ДОУНБ, 2010. – С. 149–151.
20. Харлан О. Мобільні храми запорозьких козаків // Нові дослідження пам'яток Козацької доби в Україні. Вип. 19. – К., 2010. – С. 282–287.
21. Харлан О. Ставрографічний комплекс церкви села Шошиновка на Верхньодніпровщині // Праці науково-дослідного інституту пам'яток охоронних досліджень. Вип. 7. – К.: Фенікс, 2012. – С. 263–271.
22. Харлан О. В. Шошинівка (Сошинівка): до історії зниклого поселення та храму на честь Ікони Казанської Божої Матері // Моє Придніпров'я. Календар пам'ятних дат Дніпропетровської області на 2014 рік. – Дніпропетровськ, 2013. – С. 120–124.
23. Харлан О. Територія Дніпровської селищної ради: погляд в минуле // Моє Придніпров'я. Календар пам'ятних дат Дніпропетровської області на 2015 рік. – Дніпропетровськ, 2014. – С. 189–192.
24. Харлан О. Витоки міста: Повернення з забуття (235 років від дня заснування міста Верхньодніпровськ) // Моє Придніпров'я. Календар пам'ятних дат Дніпропетровської області на 2015 рік. – Дніпропетровськ, 2014. – С. 222–224.
25. Харлан О. В. До генеалогії катеринославської гілки родини Шошиних // Витоки. Альманах Дніпровського генеалогічного товариства. Вип. 3. – Дніпропетровськ: ДОУНБ, 2017. – С. 20–27.

26. Лиман І. І. Державна церква і державна влада: Південна Україна (1775–1861). – Запоріжжя: РА «Тандем-У», 2004. – 400 с.
27. Лиман І. І. Російська православна церква на Півдні України останньої чверті XVIII–середини XIX століття. – Запоріжжя: РА «Тандем-У», 2004.
28. Лиман І. І. Церковний устрій Запорозьких Вольностей (1734–1775 рр.). Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук. – Запоріжжя, 1996.
29. Коваль О. С. Православне храмове будівництво на Півдні України (1734–1881 рр.). Дисертація на здобуття н. с. канд. істор. наук. – Запоріжжя, 2019.
30. Розпорядження голови обласної державної адміністрації від 13 липня 2000 р. № 237-р «Про затвердження номенклатури об'єктів архітектури, на проектування яких архітектурно-планувальні завдання підлягають погодженню з управлінням по будівництву та архітектурі облдержадміністрації». Додаток 1 «Витяг з Державного реєстру національного культурного надбання, затвердженого наказом Держбуду України від 2 червня 1999 р. № 128». Додаток 2 «Перелік пам'яток містобудування та архітектури місцевого значення Дніпропетровської області, затверджений розпорядженням голови облдержадміністрації від 12 квітня 1996 р. № 158-р».
31. Карти і плани в джерелознавчих студіях Лідії Пономаренко (з описом картографічних джерел Інституту рукопису НБУ імені В. І. Вернадського та додатком відомостей про карти і плани з історії України в російських та рукописних зібраннях) / упор.: А. В. Пивовар. – К.: Академперіодика, 2012. – 668 с.
32. Харлан О. До використання результатів дослідження дерев'яної церковної архітектури Катеринославщини в сучасній культовій архітектурі Дніпропетровщини // МІСТ: Мистецтво, історія, сучасність, теорія: Зб. науков. праць з мистецтвознавства і культурології / Ін-т проблем сучасного мистецтва Національної академії мистецтв в Україні. – К.: ХІМДЖЕСТ, 2010. – Вип. 7. – С. 168–170.
33. Тітов В. Дослідження пізньосередньовічних пам'яток в с. Мишуричів у 2005 р. // Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні. Вип. 14. – К., 2005. – 441 с.